

AZ AKADÉMIA OKTÓBERI RENDKÍVÜLI KÖZGYŰLÉSE

A Magyar Tudományos Akadémia 1994. október 26—27-i rendkívüli közgyűlésére az Akadémiára vonatkozó 1994. évi XL. törvény értelmében került sor. A közgyűlés feladata az Akadémia új alapszabályának megvitatása és elfogadása volt, ezért az ülés zártkörű volt. Az akadémiai törvény értelmében a közgyűlésen az Akadémia rendes és levelező tagjai mellett a köztestületi tagok közül választott 200 képviselő is részt vett. A közgyűlés Kosáry Domokos r. tag, elnök megnyitójával kezdődött, majd ezt követően Halász Béla r. tag, alelnök adott tájékoztatást az Előkészítő Bizottság munkájáról.

Kosáry Domokos

Próbatétel

Tisztelettel és bizalommal köszöntöm az Akadémia most megnyíló, rendkívüli közgyűlésének résztvevőit, a régieket és az újakat egyaránt. A bizalmat, mint alább kiderül, nem ok nélkül szeretném külön hangsúlyozni. Ezt a közgyűlést a Magyar Tudományos Akadémiáról hozott 1994. 40. tc. 31 §-a értelmében hívtuk össze. Ez ugyanis úgy rendelkezett, hogy a törvény hatálybalépését, vagyis 1994. június 30-át követő négy hónapon belül rendkívüli közgyűlést kell tartanunk, amelynek az új alapszabályokat kell elfogadnia, mégpedig a köztestület nem-akadémikus tagjai (a doktorok) által közben már megválasztott képviselők részvételével. E rendkívüli közgyűlés előkészítése céljából, ugyancsak a törvény rendelkezése szerint, az elnöknek külön bizottságot kellett létrehoznia, fele részben akadémikus, fele részben nem akadémikus tagokból (tehát doktorokból), mégpedig

úgy, hogy ezek a három nagy tudományterületet (tehát a társadalomtudományokét valamint az élő, illetve az élettelen természettel foglalkozó tudományokét) megfelelő arányban képviseljék. E 24 tagú Előkészítő Bizottság *Halász Béla* alelnök úr vezetésével valóban képes volt saját hatáskörében az összetetrlődő feladatokat az adott, igen szűk időhatárokon belül megoldani, minden nehézség ellenére, hiszen a választási elvek kidolgozását, a választás lebonyolítását a köztestület megalakítási folyamatával egyidőben, többszöri levélváltás lehetősége nélkül, úgy kellett a nyár folyamán elvégeznie, hogy szeptemberben már nemcsak az osztályok tagjai, hanem a doktorok képviselői is megvitathassák azt az alapszabály-tervezetet, amelyet sok konzultáció és alapos egyeztetés után, közben már kidolgozott az Előkészítő Bizottság egy külön munkabizottsága, *Harmathy Attila* főtítkárhelyettes úr vezetésével. Odaadó és eredményes munkájukért ezúton is szeretnék nekik köszönetet mondani.

Ne képzeljük azonban, hogy most már elmélázhatunk és hosszan elvitatkozhatunk az alapszabályokon, amelyekkel kapcsolatban nyilván sokunknak lehet ilyen vagy olyan észrevétele vagy éppen új ötlete, mint ahogy bizonyos határok között egy lakást is többféle módon lehet átrendezni. A törvény ugyanis továbbra is szigorú, sietős menetrendet ír nekünk elő. Ebbe illeszkedik bele, lépcsőfókként, a jelen rendkívüli közgyűlés is, amely így egy speciális feladatra kijelölt, zártkörű munkaülésnek tekinthető — ezért nem is hívtunk rá, szokásos módon, külső vendégeket —, és amelyet két további hónap múlva, tehát még ez év decemberében, egy újabb, immár rendes közgyűlésnek kell követnie. S ez utóbbi közgyűlésen a doktorok olyan új képviselőinek kell már részt venniük, akiket az októberben — tehát most — elfogadott alapszabályok előírásainak megfelelően választottak meg közben. Ennek a közgyűlésnek lesz azután módja arra, hogy megválassza az olyan új testületi szervek tagjait, mint a Doktori Tanács, az Akadémiai Kutatóhelyek Tanácsa vagy a Vagyonkezelő Kuratórium. Ez tehát azt jelenti, hogy az alapszabályokat, így vagy úgy, nemcsak azért kell most mindenképpen elfogadnunk, mert kár volna belső szervezeti részletkérdésekre a kelleténél több időt vesztegetnünk, a jövő lényegesebb, tartalmi teendői helyett. E lépésre — az elfogadásra — első sorban, főleg és elkerülhetetlenül azért van szükség, mert ha ezt a kötelező lépcsőfokot kihagyjuk, akkor azzal felborítjuk a teendők törvény által előírt menetrendjét, nem alakulhat meg a Doktori Tanács és vele az új minősítési eljárás működése, nem zárható le a TMB problémája, és nem indulhat meg az új testületi szervek működése. Vagyis — a múlt századforduló politikai kifejezésével élve — olyan *ex lex* állapotba kerülünk, amely megbéníthatja az Akadémia működését. Feltehetően nagy öröme azoknak, akik — mint négy és fél év tapasztalatából tudom — kezdettől fogva elleneztek az Akadémia megújulását, a köztestületi önkormányzat kialakítását, és általában azt, hogy a hazai tudományos élet és kutatás minden paternalista, államhatalmi, pártpolitikai és ideológiai irányítástól mentesen, szabadon működhessék.

Mi kezdettől fogva azt hangsúlyoztuk, hogy az Akadémia és a tudományok szakmai közössége saját dolgait külső dirigálás nélkül, saját maga is rendben tudja tartani, nincs szüksége liftkezelőre, kutatási minisztériumra vagy a bürok-

ratikus, hatalmi gyámkodás más formáira. Azt az Akadémia, hosszú küzdelem után, támogatói segítségével végül valóban elérte, hogy a törvény lényegében véve elfogadta az általa megfogalmazott alapelveket. Azt viszont a korábbi parlament bizonyos más erőinek sikerült elérniök, hogy a technikai eljárások, a szervezési részletek, a közgyűlés létszáma és teendőinek menetrendje terén olyan megoldások kerültek be a törvény szövegébe, amelyek az Akadémiát szinte akadályversenyre kényszerítve, a gyakorlati kivitel megnehezítik, vagy éppen megakadályozzák. E jelenségre már annak idején felfigyeltünk, így arra, hogy a készülő törvény, amely néhol csak vázlatosan fogalmazott meg lényeges kérdéseket, egyre feltűnőbb buzgalommal mélyed bele olyan technikai részletekbe, amelyeket talán illőbb lett volna az autonóm közttestület saját belátására bízni. Sőt, meg is vitattuk, hogy ilyen körülmények között nem volna-e helyesebb a törvényjavaslat visszavonását javasolnunk. Ezt a gondolatot azonban végül mégis elvetettük — feltehetően helyesen. Most viszont az Akadémia, a közttestület nyilvánvalóan nehéz próbatétel elé került, s ha azt nem képes kiállni, könnyű lesz róla azt mondani, hogy képtelen saját dolgait jól kezelni. Ezen az sem segít, ha új közgyűlést próbálunk összehívni — ami további súlyos milliókat venne el az Akadémia úgyszólván szűkös pénzforrásaiból. A kiutat most nyilvánvalóan nem a törvény elleni hadakozásban kell keresnünk: ez adva van, és rendelkezéseit pontosan meg kell tartanunk. Nagyon kérem tehát, hogy a mai vita során semmiképpen ne a törvénnyel foglalkozzanak. Ilyesmire, bizonyos tényleg meglévő problémák felvetésére talán akkor lehet majd sort keríteni, amikor a Tudománypolitikai Kollégium elé kerül a Művelődési Minisztériumnak az az Akadémia bevonásával készülő javaslata, amely a felsőoktatási törvényt kívánja bizonyos pontokon korrigálni, és amely a két törvény jobb összehangolását is elősegítheti. E pillanatban számunkra az egyetlen jó megoldás csak az lehet, ha a közgyűlés, erőt összeszedve, a próbatételt sikerrel kiállja, tehát tanúságot tesz arról, hogy képes feladatait megoldani. Vagyis ilyen vagy olyan módosításokkal, ha szükségesek, megszavazza az alapszabályt. Fokozza a nehézséget, hogy a törvény kétharmados szavazati többséget ir elő, amit én szívesen értelmeznék úgy, hogy a jelenlévők kétharmadát jelenti, de kénytelen vagyok elfogadni jogi szakértőink véleményét, amely szerint a szavazásra jogosultak kétharmadáról van szó, a távollévőket is ideértve. Ez azt jelenti, hogy legalább 318 igen szavazatra van szükségünk. Ez csak úgy érhető el, ha nagy önmérsékletet és kompromisszumkészséget tanúsítunk, ha a vitát, a hozzászólások rövid időtartamán belül, a valóban lényeges kérdésekre korlátozzuk, és ha a döntő szavazásnál, az alapszabályok egészére akkor is igent tudunk mondani, ha azok nem minden ponton egyeznek saját ötleteinkkel. Végző fokon amúgy is olyan szövegről van szó, amelyet sokszor, alaposan megvitattak, és amelyet, ha valahol helytelennek bizonyul, a közgyűlés utóbb bármikor módosíthat. Nem az alapszabály ügye a valóban súlyos probléma itt önmagában, hanem az, hogy a közgyűlés, az Akadémia miként tudja e kritikus akadályt legyőzni. Ezt az ügyet nagy figyelem kíséri idehaza, sőt nemzetközi viszonylatban is. Az Akadémia megítélése, amely az utolsó hónapokban láthatólag nagyon sokat javult, e pillanatban messzemenően attól függ, hogy ez az új összetételű közgyűlés hogy tud megbirkózni feladatával.

Nemcsak erkölcsi, társadalmi vagy politikai megítélésről beszélek, hanem annak konkrét pénzügyi kihatásáról is, a közeljövőt illetően. A mai gazdasági nehézségek közt kevés megbecsülésre és támogatásra számíthat egy olyan testület, amely nem tud úrrá lenni saját belső részletvitáin, marakodásán. Egy olyan köztestület viszont, amely saját és az ország érdekelt jól megértve, valódi feladatait, funkcióját vállalni képes, amely erőt és értelmes egyetértést sugároz, olyan tekintélyt tud szerezni, amely munkájának, minden tagjának és az országnak is hasznára van. Tisztelettel, bizalommal, de igen nyomatékosan kérem közgyűlésünk szavazati joggal bíró tagjait, hogy segítsenek ezt a jobbik alternatívát választani, feltétlenül jelenjenek meg a holnapi döntő szavazáson, és igazolják azt a reményt, hogy az Akadémia, a köztestület valóban képes jól intézni saját dolgait. E történelmi vizsga nagy felelősséget ró mindannyiunkra, kollektíve és egyénileg egyaránt. Hogy a történetekről hiteles forrásunk legyen a jövő számára is, a közgyűlést videón örökítjük meg. Az ügy fontossága indokolja azt is, hogy ha szükséges, névszerinti szavazással fogjuk a döntést meghozatni.

Magukról az alapszabályokról majd inkább azok beszélnek, akik megalkották. Én itt, befejezésül, csak egy-két főbb elvi kérdést szeretnék röviden érinteni. Az alapszabályok fő célja az, hogy világos szervezeti egységet és harmonikus működést biztosítsanak az új akadémiai köztestületnek, amely három külön részből, elemből alakul meg.

Az első, az eredeti, legfőbb, központi rész, amelyhez a többit hozzá kell építenünk, Széchenyi alapítása, a tulajdonképpeni Magyar Tudományos Akadémia. E nagy hagyományokkal bíró, különleges nemzeti intézményünk képviseli a megszakítatlan jogfolytonosságot. A nagy nyugati országok hagyományos akadémia-modelljéhez ez áll közel. Ennek Arany János, Csengery Antal és Eötvös József által 1869-ben fogalmazott szervezete, alapszabálya, amely egészen a második világháború végéig érvényben maradt, 76 éven át, megtalálható Kónya Sándor most megjelent érdekes könyvében, amelyet megkaptak tagtársaink. A testület belső békéjét és működését sikerült a politikai bosszorkányüldözés demagog követeléseitől megvédenünk. Osztályainak és azokon belül szakmai tudományos bizottságainak fontos szerepét ezután is tovább kell erősítenünk. A sztálinista rendszer által kizárt tagok rehabilitálása már előzőleg végbement. Ezt folytattuk az írók és művészek visszavételével, akik Széchenyi óta, kezdettől fogva tagjai voltak az Akadémiának, és akik most az 1992. májusi közgyűlés határozata értelmében egy önálló, társult intézmény, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia keretében kaptak helyet. Ezt így az új alapszabályban is feltétlenül szükségesnek tartom rögzíteni. Az elhagyását célzó esetleges javaslat a rehabilitációs folyamat visszafordítására, tehát visszarendeződésre irányuló politikai kísérletnek volna tekinthető, amelyet éppúgy elleneznék, mint a politikai felelősségrevonás ötletét korábban.

A második nagy elemet, az alapkutatásokkal foglalkozó kutatóintézetek, kutatóhelyek hálózatát, már több évtizedes kapcsolat fűzi az Akadémiához. De csak most, a törvénnyel dőlt el végleg, hogy továbbra is valóban az Akadémia keretein belül marad. Emlékezhetünk, hogy kellett éveken át ezt a jelentős szakmai po-

tenciált foggal-körömmel, szüntelen védenünk a dilettáns rögtönzők és — főleg — a mohó hatalmi ambíciók ellen, elmagyarázva, hogy az új szükségletek nyomán minden fejlettebb országban alakultak főhivatású kutatóintézetek, és hogy ezek az adott hazai körülmények között az Akadémia védő ernyője alatt tudják legjobb helyüket és szabad mozgásukat megtalálni. A sztálini vonás tehát nem a kutatóintézetek létében és akadémiai kapcsolatában jelentkezett, hiszen erre volt példa nyugati országokban is, hanem abban a pártállami, hatalmi beavatkozásban, amely 1969-ben kettévágta az Akadémiát, széles hatáskörrel ruházta fel, de egyben kormánytisztviselővé tette, államigazgatási szerepkörben, felsőbb utasítások végrehajtójaként a főtitkárt az egyik oldalon, és többé-kevésbé dekoratív szerepre korlátozta az elnököt, a testületi rész élén, a másik oldalon. Ez a megosztottság fejeződött ki az 1970 elején kelt alapszabályban is, amint az ugyancsak Kónya könyvében olvasható. Ez az elképesztő megoldás, amely ilyen hatáskörök mellett, összeegyeztethetlen minden köztestületi autonómiával, és amelyet még tovább erősített az 1979. évi törvényerejű rendelet, jogilag, formálisan, azután is érvényben maradt, hogy létrehozója, a pártállam bevégezte életét. Bevallom, hogy a gyakorlatban, reformmunkánk során, nem sokat törődtünk vele, arra a levélre hivatkozva, amelyben az akkori miniszterelnök úr, átmeneti orvoslásul, a főtitkárt, mint munkaadója, arra kérte, hogy az elnökkel egyetértésben járjon el. De legálisan csak most, az új törvény hozta rendbe ezt a képtelen helyzetet. Tudnunk kell persze, hogy a különböző megoldások nyomán kialakuló érdekeknek mindig van bizonyos önmozgásuk is, különösen a bonyolult intézményrendszerekben. Így történt ez a kutatóhálózat egyes részeinek esetében is, amelyek éppen a megosztottság révén szerettek volna a korábbi függésből kijutva jobban érvényesülni. E tendencia hatásának némi nyoma még a törvényben és az alapszabály-tervezetben is fellelhető, így az AKT bizonyos előjogaiban, így vétőjogában. Azt hiszem azonban, hogy ebből most nem kell különösebb problémát csinálnunk. Lengyelországban a kutatóintézeti hálózat, bár elvben az Akadémiához tartozik, gyakorlatilag egy állami bizottság irányítása alá került. Csehországban és Szlovákiában pedig az Akadémia neve alatt tulajdonképpen a kutatóintézeti hálózatok vették át a gyengébb gyökérzetű, és 1968 politikai következményei folytán egyelőre feloszlott tudós testületek szerepét. Anélkül, hogy bármiként minősíteni óhajtanám egyik vagy másik szomszédunk intézményeit, hiszen nagyra becsüljük őket és együttműködni kívánunk velük, azt vallom, hogy nekünk a mi megoldásunk jobban megfelel. Hasonló megoldást választottak egyébként, a művészetek bekapcsolását is ideértve, a horvátok is. Az említett tendenciák miatt azonban, éppen ezért, rendkívül fontosnak tartom, hogy az alapszabályban is rögzítsük az Elnökség állásfoglalása nyomán ténylegesen már több hónap óta működő Vezetői Kollégium szerepét, amely nem lép túl az elnök és a főtitkár jogköreit, de azok közt egyeztető, tájékoztató, konszenzus-teremtő funkciót lát el, úgy tűnik, eredményesen.

A köztestület *harmadik*, teljesen új elemét, részét, azok a tudományos fokozattal bíró kutatók, vagyis doktorok alkotják, akik a törvény adta lehetőségeikkel élve, írásban jelezték, hogy tagjai kívánnak lenni. Lehet, hogy a korábbi parlament bizonyos eről ellensúlyt, feszültséget kívántak létrehozni a régi Akadémián belül,

amikor a doktorok ennyi képviselőjét szavazati joggal ruházták fel a közgyűlés résztvevőjeként. A valóságban azonban ez mit sem változtat azon, hogy mi őszinte barátsággal és nagyrabecsúlással, nyílt szívvel, bizalommal üdvözljük mindnyájukat, hiszen nem ellenfélnek, hanem éppen ellenkezőleg, olyan segítőtársnak tekintjük őket, akikkel együtt hatékonyabban tudunk a tudomány és az ország nagy, közös ügyeiért sikra szállni. Az elmúlt évek során nemegyszer hangsúlyoztam, hogy mi az Akadémiát nem zártkörű klubnak tekintjük, hanem olyan köztestületnek, amely valami módon kapcsolatot tud találni a tudományos kutatók szélesebb rétegeivel, felkarolja a szakmai tehetségeket, segíti munkájukat, kezdeményezéseiket és közösen megvitatja velük a szélesebb együttes feladatait és problémáit, amelynek, a tudományok hazai köztársaságának — *république des lettres* — mind tagjai vagyunk, fiatalok, idősebbek és még idősebbek egyaránt. Ez ugyanis nézetem szerint nagyon is beillik a kiművelt emberfők programjába, amelyet Széchenyi hagyott örökül reánk, és amely felé jelentős lépésnek tartom az új köztestület megalakulását és mai közgyűlésünket is.

Az ilyen jelentős újítás — hiszen ez nemzetközileg is annak tekinthető — persze aggodalmaknak és félreértéseknek is tápot adhat. Az aggodalmak közé tartozik, hogy ezzel „felhígul” az Akadémia (remélem, nem teszi), vagy hogy ennyi képviselő nem fér be az ülésterembe, hiszen közgyűlésünk így népesebb a magyar parlamentnél, (remélem, mégis belefér). A fő félreértés pedig abból adódik, hogy egyesek érdekképviselői szervnek hitték az Akadémiát és közgyűlését. Kaptam is panaszos levelet, hogy ez vagy az az intézmény nincs megfelelően képviselve. A valóságban azonban a képviselőket, akár az akadémikusokat, szakmai teljesítményük szerint, a legjobbak közül kell minden tudományterületen kiválasztani, ami persze nem mindig könnyű feladat, főleg, ha — remélhetőleg — több jeles kutató van, mint képviselői hely. Egyes érdekképviselői szervek kritikai észrevételeire azt tudjuk válaszolni, hogy sokban segíthetnek, de a szakmai értékelés nem az ő feladatuk, és hogy a demokrácia a tudomány terén azt jelenti, hogy a kutatás szabadon alkalmazhatja saját játékszabályait és tehetségét minden külső beavatkozás nélkül kifejtheti, nem pedig azt, hogy a demokrácia politikai módszereit, politikai technikáját alkalmazzuk a tudományban is, mint néhány olyan járatlan neofita képzeli, aki korábban esetleg egészen másféle radikalizmust képviselt. A közelmúltban szemmütétet végzett el rajtam egy kitűnő specialista, akit hozzáértő szakember ajánlott nekem. Nagyon rossz néven vettem volna, ha mondjuk a TDDSZ népszavazással akarta volna eldönteni, hogy kinek a kése alá kerüljek.

A feladat most az, hogy a több részből kialakuló köztestületnek olyan összehangolt, harmonikus működést biztosítsunk, amely lehetővé teszi a kisebb-nagyobb elemek szabad mozgását, de útjába áll annak, hogy bármelyikük a többi rovására tudjon érvényesülni. Az értelmes hatalom-megosztásnak ez a rég bevált elve megakadályozhatja, hogy a szervezeten belül koncentrált hatalmi góccok keletkezzenek, amelyek, természetüknél fogva, azután a külső hatalmi beavatkozást is elősegítik. Bizom abban, hogy ezt a feladatot is sikerül megoldanunk. A holnapi döntés, a szavazás nagy feladatával együtt.